

O‘ZBEK VA QORAQALPOQ TILLARIDA BIRIKKAN QO‘SHMA OTLAR VA ULARNING IMLOSI

Janabayeva Ramiza

*Qoraqalpoq davlat universiteti magistri, Nukus shahri 49-sonli maktabning o‘zbek tili fani
o‘qituvchisi*

ИНФОРМАЦИЯ О СТАТЬЕ

ИСТОРИЯ СТАТЬИ:

Received: 06.10.2026

Revised: 07.10.2026

Accepted: 08.10.2026

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

*o‘zbek tili, qoraqalpoq
tili, qo‘shma ot, qo‘shma
so‘z, imlo, orfografiya, so‘z
yasalishi, qiyosiy
tilshunoslik.договоры,
права человека.*

АННОТАЦИЯ:

Mazkur maqolada o‘zbek va qoraqalpoq tillaridagi birikkan qo‘shma otlarning yasalishi va imlosi qiyosiy jihatdan tahlil qilinadi. Qo‘shma otlarning tarkibiy tuzilishi, yasalish qoliplari hamda ikki tilda qo‘shib, ajratib va tire orqali yozilishidagi o‘xshash va farqli jihatlar misollar asosida yoritiladi.

So‘zlarni to‘g‘ri, xatosiz yozish hozirgi kunda dolzarb masalalardan biridir.

Qo‘shma ot qismlari orasida quyidagi sintaktik munosabatlarning yo‘qolishi natijasida hosil bo‘ladi:

1. Aniqllovchi+aniqlanmish: bilaguzuk-bilezik, oshqozon-asqazan, toshko‘mirtaskómir, so‘zboshi-sózbasi, Beshariq-Besariq.
2. Ega+kesim: Soykeldi-Saykeldi, Qoryog‘di-Qarjaw.
3. To‘ldiruvchi+kesim: dunyoqarash-dúnyaqaras, kungaboqar-aygabaqar, otboqaratbaqar.
4. Hol+kesim: beshotar-besatar, bosvoldi-basip aldı.
5. Kesim+undalma: ochildasturxon-ashıl dasturxan.

O‘zbek tilida rus, tojik va boshqa tillardan o‘zlashgan parovoz-paravoz, aeroportaeropot, dushanba-dúyshembi, chorshanba-sárshembi, obdasta-abdest kabi otlar kelib chiqishiga ko‘ra qo‘shma ot bo‘lsa-da, har ikkala tilda ham qo‘shma ot ekanligi anglashilmaganligi tufayli sodda ot deb qaraladi.

Qo‘shma ot quyidagi tur qoliplar asosida yasaladi:

=====

Ot+ot: karvonsaroy-kárwansaray, karvonboshi-kárwanbası, kinodramaturgiyakinodramaturgiya, kinolenta-kinolenta, ko‘zmunchoq-kózmanshaq, lolaqizg‘aldoqlalaqızgálda, namozshomgul-namazshamgúl, oshqozon-asqazan, otquloq-atqulaq, oshqovoq-asqabaq, sochpopuk, toshbo‘ron-tasboran, tilxat-tilxat, toshbaqa-tasbaqa, tog‘olcha-tawalsha, tuyaqush-túyequs, tuyatovon-túyetaban, xo‘rozqand-almaqoraz, shakarqamish-shekerqamis, shamchiroq-shamshıraq, yurtboshi-jurtbası, ayiqtovonayıwtaban, atirgul-átirgúl, belbog‘-belbaw, bilaguzuk-bilezik, gugurtcho‘p-shırpı shóbi, gulbahor-gúlbánár, guldasta-gúldáste, gulg‘uncha-gúlgumsha, yer yong‘oqjerjańgaq, joynamoz-jaynamaz, qo‘ltiqtaoq-qoltıqtayaq, temiryo‘l-temirjol.

Sifat+ot: Sho‘rko‘l-Shorkól, ko‘rsichqon-górtıshqan, oqsoqol-aqsaqal, qoradoriqaradári, boychechak-baysshesh.

Ot+fe‘l: echkiemar-eshkimar, ko‘zboylog‘ich-kóz boyawshı, dunyoqarashdúnyaqaras, mushtketti- mush ketti, o‘rinbosar-orınbasar.

Son+ot: Yettisuv-Jetisuw, beshbarmoq-besbarmaq, Oltiariq-Altıarıq, uchburchak-úshmúyeshlik, mingoyoq-mıńayaq.

Son+fe‘l: beshotar-besatar.

Ot+sifat: oshko‘k-ashkók.

Fe‘l+fe‘l: ishlabchıqarish-islep shıgarıw.

Fe‘l + ot: savacho‘p-sabaw tayaq.

Birikma xususiyatiga ega bo‘lgan Markaziy Osiyo-Orta Aziyat, Janubiy Amerika-Qubla Amerika, O‘zbekiston Respublikasi-Ózbekstan Respublikası, Fanlar akademiyasi-Ilmler akademiyası, Birlashgan Millatlar Tashkiloti-Birlesken Milletler Shólkemi kabi qo‘shma otlar ham bor. Uning bir qismi qisqargan holda ham qo‘llanadi.

Xona, noma, poya, bop, xush, ham, baxsh, kam, umum, rang, mijoz, surat, talab kabi so‘zlar yordamida yasalgan qo‘shma ot va qo‘shma sifatlar qo‘shib yoziladi: qabulxona-qabıllawxana, taklifnoma-mirátnama, bug‘doyran-bıydayreń kabi. Xushxabar-xosh xabar, umumxalq-ulıwma xalıqlıq kabi so‘zlar yuqoridagi kabi so‘zlardir.

- (a)r (inkor shakli -mas) qo‘shimchasi bilan tugaydigan qo‘shma ot va qo‘shma sifatlar qo‘shib yoziladi: o‘rinbosar-orınbasar, otboqar-atbağar, ishyoqmas-isjaqqas, qushqo‘nmas-qusqonbas kabi.

Takror taqlid so‘zlarga qo‘shimchalar qo‘shish bilan yasalgan ot va fe‘llar o‘zbek tilida qo‘shib, qoraqalpoq tilida tire orqali yoziladi: hayhayla (hay-hay-la)-hay-haylaw, gıjgıjla (gıj-gıj+la)-gıj-gıjlew kabi.

Narsani (predmetni) boshqa biror narsaga nisbatlash (qiyoslash), o‘xshatish yo‘li bilan, bidiruvchi qo‘shma ot va qo‘shma sifatlar qo‘shib yoziladi, bir narsaga nisbatlash yo‘li bilan hosil qilingan qo‘shma so‘zlar: otquloq-atqulaq, oybolta-aybalta, sheryurak-sherjúrek kabi. Bu kabi ba‘zi so‘zlar o‘zbek tilida qo‘shilib yozilgani bilan qoraqalpoq tilida bo‘lak yoziladigan holatlar ham bor: bodomqovoq-badam qabaq, qirg‘ıyko‘z-qırğıy kóz va boshqa.

Narsani uning rangi, mazasi, o'zidagi biror narsasi va shu kabi belgilari asosida bildiruvchi qo'shma otlar qo'shib yoziladi: olaqarg'a-alagarga, qizilishton-qizilishtan, mingoyoq-minayaq, qirqoyoq-qirayaq kabi.

Narsaning biror maqsad, ish uchun mo'ljallanganligini bildiruvchi qo'shma otlar: kirsovun, qiymataxta, tokqaychi-tokqayshi, nosqovoq-nasibayqabaq, ko'zoynakkózáyneq kabi. Qoraqalpoq tilida ba'zi so'zlar esa yuqoridagi kabi bo'lak yoziladi: molqo'ra-mal qora.

Narsani joyga nisbatan berish asosida bildiruvchi qo'shma otlar qo'shib yoziladi: tog'olcha, cho'lyalpiz, suvilon-suwjilan, qashqargul.

Marosim, afsona kabilarni bildiruvchi qo'shma otlar o'zbek tilida qo'shib yoziladi, qoraqalpoq tilida esa ayrilib yoziladi: kelintushdi-kelin keldi, Urto'qmoqUr toqpaq, Ochildasturxon-Ashil dasturxon kabi.

Qaratuvchili birikmaning bir so'zga aylanishi bilan yuzaga keladigan qo'shma otlarhar ikkala tilda qo'shib yoziladi: mingboshi-minbası, so'zboshi-sózbası. Olmaqoqıqıq alma, o'rikqoqi-qaq erik kabi so'zlar o'zbek tilida qo'shib, qoraqalpoq tilida ajralib yoziladi.

Ikkinchi qismi turdosh ot bilan yoki obod so'zi bilan ifodalangan joy nomlari ham o'zbek tilida, ham qoraqalpoq tilida qo'shib yoziladi: Yangiyo'l-Jañajol, To'rtko'lTórtkúl, Mirzacho'l-Mirzashól, Sirdaryo-Sırdárya, Kosonsoy-Kasansay, YangiobodJañabat, Xalqobod-Xalqabat kabi. Lekin ikkinchi qismi atoqli ot bo'lgan joy nomlari ajratib yoziladi: O'rta Osiyo-Orta Aziya, O'rta Chirchiq-Orta Shırshıq kabi.

Rus tilidan aynan o'zlashtirilgan yoki so'zma-so'z tarjima qilish yo'li bilan (kalkalash yo'li) hosil qilingan qo'shma so'zlar har ikki tilda ham qo'shib yoziladi: kinoteatr-kinoteatr, radiostansiya-radiostanciya, fotoapparat-fotoapparat, elektrotexnika-elektrotexnika, teleko'rsatuv-telekórsetiw kabi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dáwletov M., Abdinazimov Sh. Qaraqalpaq tiliniń orfografiyalıq sózligi. -Nókis, «Bilim, 2020.
2. Begmatov E. A., Madvaliyev A. P.» O'zbek tilining imlo lug'ati».-Toshkent, «Akademnashr», 2013